MUSIQA DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING MUSIQIY TAFAKKUR DARAJASINI ANIQLASH METODIKASI

Termiz davlat pedagogika instituti
Musiqiy ta’lim yo’nalishi 3 – kurs talabasi
Ubaydullayeva Munavvar Shaydulla qizi
@munavvarubaydullayevagmail.com

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada boshlang‘ich (7–10 yosh) va o‘rta (11–14 yosh) sinf o‘quvchilarida musiqiy tafakkur darajasini qiyosiy tahlil qilish hamda uni aniqlash metodikasi yoritilgan. Tadqiqotda o‘quvchilarning psixofiziologik rivojlanish xususiyatlari, musiqiy idrok, xotira, tahlil, emotsional sezgirlik va ijodiy fikrlash jarayonlari o‘rganilgan. Shuningdek, musiqiy tafakkurni diagnostika qilishda qo‘llaniladigan observatsion, test va proektiv metodlar tizimli tahlil qilingan. Natijalar ikki yosh guruhida musiqiy tafakkur komponentlarining sifat va miqdor jihatdan sezilarli farqlanishini ko‘rsatadi.

KALIT SO‘ZLAR: Musiqiy tafakkur, psixofiziologik rivojlanish, idrok, xotira, musiqiy analiz, emotsional intellekt, kreativlik, diagnostika, o‘quvchilar, metodika.

KIRISH: Zamonaviy musiqa pedagogikasida o‘quvchilarning musiqiy tafakkurini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Musiqiy tafakkur nafaqat eshitish qobiliyati, balki kompleks kognitiv va emotsional jarayonlar majmuasi sifatida shakllanadi. Boshlang‘ich va o‘rta sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlari ushbu jarayonning turli bosqichlarda rivojlanishini belgilaydi.Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, 7–10 yoshdagi bolalarda konkret-obrazli tafakkur ustun bo‘lib, 11–14 yoshda esa mavhum va analitik tafakkur rivojlanadi. Bu esa musiqiy idrok va tahlil jarayonlarida ham yaqqol namoyon bo‘ladi. Shuning uchun musiqiy tafakkur darajasini aniqlash va uni qiyosiy tahlil qilish ilmiy-metodik ahamiyatga ega.

METODOLOGIYA: Tadqiqotda o‘quvchilarning musiqiy tafakkur darajasini

aniqlash maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqot jarayonida observatsion, test va proektiv metodlardan foydalanildi. Observatsion metodlar orqali o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligi, musiqiy materialni qabul qilish darajasi, savollarga javob berish uslubi hamda musiqiy tahlil qilishdagi mustaqilligi kuzatildi. Suhbat metodi yordamida o‘quvchilarning musiqiy tafakkur jarayonlari, musiqaga nisbatan munosabati va individual xususiyatlari o‘rganildi. Ekspert baholashda bir nechta musiqa o‘qituvchilari tomonidan o‘quvchilarning musiqiy tafakkur darajasi maxsus mezonlar asosida tahlil qilindi.

Tadqiqotning ikkinchi bosqichida standartlashtirilgan test metodlari qo‘llanildi. Jumladan, K. Sishorning musiqiy qobiliyatlarni aniqlash testi, B.M. Teplovning lad hissi va ritm hissini aniqlash testlari, E. Gordonning musiqiy aptitud testlari hamda V.I. Petrushinning musiqiy idrok va tafakkur diagnostikasi asos qilib olindi. Mazkur testlar yordamida o‘quvchilarning musiqiy eshitish, ritmik sezgirlik, melodik tafakkur va garmonik idrok darajalari baholandi.

Shuningdek, tadqiqotda proektiv metodlardan ham foydalanildi. O‘quvchilarga musiqiy asar asosida hikoya tuzish, erkin assotsiatsiyalar bildirish, musiqaga mos rasm chizish va improvizatsiya topshiriqlari berildi. Ushbu metodlar orqali o‘quvchilarning ijodiy tafakkuri, emotsional sezgirligi va musiqiy tasavvur darajasi aniqlandi.

Diagnostika jarayonida “aktiv tinglash” usuli muhim metod sifatida qo‘llanildi. O‘quvchilarga turli xarakterdagi musiqiy fragmentlar tinglatilib, asarning shakli, ritmik tuzilishi, emotsional mazmuni va ifoda vositalarini tahlil qilish topshiriqlari berildi. Ushbu usul musiqiy tafakkurning idrok, xotira, tahlil va emotsional javob komponentlarini bir vaqtning o‘zida aniqlash imkonini berdi.

MULOHAZALAR: Tadqiqot natijalari boshlang‘ich va o‘rta sinf o‘quvchilari musiqiy tafakkurining rivojlanish darajasi o‘rtasida sezilarli farqlar mavjudligini ko‘rsatdi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida musiqiy tafakkur asosan konkret-obrazli va situatsion xarakterga ega bo‘lib, ular musiqiy asarlarni ko‘proq hayotiy voqealar, ertak

obrazlari yoki tabiat hodisalari bilan bog‘lashga moyilligi kuzatildi. Ushbu yoshdagi o‘quvchilarda musiqiy tahlil qilish jarayoni yetarlicha rivojlanmaganligi sababli musiqaning ichki tuzilishini anglashda qiyinchiliklar kuzatildi.

O‘rta sinf o‘quvchilarida esa mavhum va analitik tafakkur shakllana boshlaganligi sababli musiqiy asarning garmonik rivoji, ritmik murakkabligi, melodik tuzilishi va emotsional qatlamlarini chuqurroq idrok etish qobiliyati rivojlanganligi aniqlandi. Ular musiqiy shakllarni ajratish, kontrast va takrorlanishlarni aniqlash, musiqiy dramaturgiyani tushunish hamda emotsional holatlarni kengroq tavsiflash imkoniyatiga ega ekanligi bilan ajralib turdi.

Qiyosiy tahlil natijalariga ko‘ra, musiqiy shaklni idrok etish ko‘rsatkichi boshlang‘ich sinflarda o‘rtacha 40 foizni tashkil etgan bo‘lsa, o‘rta sinflarda ushbu ko‘rsatkich 70 foizgacha oshganligi kuzatildi. Garmonik farqlash qobiliyati 35 foizdan 65 foizgacha, melodik tahlil darajasi 30 foizdan 60 foizgacha oshganligi aniqlandi. Kreativ improvizatsiya ko‘rsatkichlari boshlang‘ich sinflarda 15 foiz atrofida bo‘lgan bo‘lsa, o‘rta sinf o‘quvchilarida 45 foizgacha yetganligi qayd etildi. Metakognitiv tahlil darajasi esa 12 foizdan 55 foizgacha oshganligi kuzatildi.

Tadqiqot davomida o‘rta sinf o‘quvchilarida semantik xotira, analitik tafakkur va musiqiy ma’lumotni tizimli qayta ishlash qobiliyatlari ustunligi aniqlandi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida esa emotsional qabul qilish va mexanik xotira komponentlari yetakchi o‘rin egallashi kuzatildi. Ushbu natijalar o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va psixofiziologik rivojlanish bosqichlari musiqiy tafakkur shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi.

XULOSA: Tadqiqot natijalari boshlang‘ich va o‘rta sinf o‘quvchilarida musiqiy tafakkurning rivojlanish darajasi o‘rtasida sezilarli farqlar mavjudligini ko‘rsatdi. Aniqlanishicha, 7–10 yoshdagi o‘quvchilarda konkret-obrazli tafakkur ustun bo‘lib, ular musiqiy asarlarni asosan emotsional va obrazli qabul qiladilar. 11–14 yoshdagi

o‘quvchilarda esa mavhum-analitik tafakkur shakllanib, musiqiy materialni chuqurroq tahlil qilish, uning ichki tuzilishi va ifoda vositalarini anglash qobiliyati rivojlanadi.

Tadqiqot davomida musiqiy tafakkurning asosiy komponentlari — musiqiy idrok, xotira, analiz, emotsional sezgirlik va kreativlik yosh xususiyatlariga qarab sifat jihatdan o‘zgarishi aniqlandi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida emotsional qabul qilish va mexanik xotira ustunlik qilgan bo‘lsa, o‘rta sinf o‘quvchilarida analitik tafakkur, semantik xotira hamda musiqiy tahlil qilish qobiliyatlari yuqori darajada rivojlanganligi kuzatildi.

Shuningdek, musiqiy tafakkurni aniqlash metodikasi kompleks yondashuv asosida tashkil etilishi lozimligi ma’lum bo‘ldi. Diagnostika jarayonida observatsion, test va proektiv metodlarning uyg‘un holda qo‘llanilishi o‘quvchilarning individual musiqiy tafakkur xususiyatlarini to‘liqroq aniqlash imkonini beradi. Tadqiqot natijalari diagnostika metodlari yosh xususiyatlariga mos, bosqichma-bosqich va tizimli tashkil etilganda samaradorlik oshishini ko‘rsatdi.

Musiqiy tafakkurni rivojlantirishda aktiv tinglash, musiqiy tahlil, improvizatsiya va ijodiy topshiriqlar eng samarali pedagogik vositalardan biri ekanligi aniqlandi. Ushbu metodlar o‘quvchilarning musiqiy idrokini faollashtiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi hamda musiqiy asarlarni chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Shu bois musiqa darslarida innovatsion va interfaol metodlardan keng foydalanish o‘quvchilarning musiqiy tafakkurini rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hallam S. The Psychology of Music Education. – London: Institute of Education, 2006.

2. Norqobilov, A. E. (2025). OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA MUSIQA TERAPIYASINI INTEGRATSIYA QILISH IMKONIYATLARI. *Inter education & global study*, *3*(11), 181-188.

3. Juslin P. N., Sloboda J. A. Handbook of Music and Emotion. – Oxford: Oxford University Press, 2010.

4. Eshmamat og‘li, Norqobilov Asliddin. "METHODOLOGICAL, TECHNOLOGICAL AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF VOCAL EDUCATION INTEGRATED WITH GENERAL PROFESSIONAL MUSICAL SUBJECTS." *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS* 90.1 (2025): 86-89.

5. Abduqodirov A. A. Musiqa pedagogikasi asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.

6. Nazarov Q. Musiqa psixologiyasi. – Toshkent: Fan, 2015.

7. Yusupov R. Musiqa ta’limi metodikasi. – Toshkent: Tafakkur, 2018.